

147 . Pâncota | Județ: Arad | Punct: Cetatea turcească | Anul: 2000

Anul: 2000

Cod RAN: 9663.01

Perioade: Evul Mediu

Epoci: Evul Mediu

Tipuri sit: amenajare/construcție

Categorii sit: Apărare (construcții defensive), Religios, ritual și funerar

Autori: Suzana Heitel, Daniela Veronica Marcu-Istrate, George Pascu Hurezan

Instituții: Institutul de Istoria Artei, București, SC Digital Domain SRL București, Complexul Muzeal Arad

Raport

Cetatea denumită "turcească" este o cetate de pământ cu șanț exterior, relativ bine conservată, amplasată în partea sud-estică a orașului Pâncota. Situl a fost cunoscut încă în secolul al XIX-lea, când au fost efectuate o serie de săpături amatoricești care au scos la iveală, în interiorul cetății, ruinele unei biserici, incinta acesteia și peste 60 de morminte din cimitirul exterior. În urma acestor intervenții au fost realizate câteva desene sumare, din care rezultă mai multe variante planimetrice ale unui lăcaș de cult înzestrat cu o excepțională decorație parietală. Multe decenii pierdută, niciodată prelucrată în mod științific, această "documentație" a fost recuperată parțial de Suzana Heitel, care, pe baza unei minuțioase analize a detaliilor constructive și artistice, a avansat ipoteza că biserica de la Pâncota are analogii perfecte în arhitectura sud-dunăreană din secolele X - XI, reprezentând astfel o importantă verigă în transferul acesteia spre Europa Centrală.

Pe această bază documentară a fost inițiată cercetarea arheologică a complexului, având drept principale obiective delimitarea amplasamentului și fixarea coordonatelor tehnice și cronologice ale monumentului.

Folosind drept principal izvor topografic o schiță realizată de Romer Floris, care plasează ruinele bisericii în partea de SE a cetății turcești, a fost trasată Secțiunea 1, orientată NE - SV 40°; săpătura a traversat oblic nava bisericii, în jumătatea estică a acesteia. Secțiunea 2 a fost apoi orientată corect în axul longitudinal al bisericii, deviat cu 40° de la E spre N.

Biserica. Cercetarea arheologică a confirmat faptul că în partea nord-estică a cetății de pământ a funcționat o biserică cu absidă semicirculară. În S. 2 a fost surprinsă ruina absidei, respectiv fundația cu o lățime maximă de 1,25 m și un fragment din miezul elevației. Fundația este realizată din bolovani de piatră (predominant tuf vulcanic) de dimensiuni mari, cu pietre mărunte folosite pentru egalizare; liantul este un mortar de var destul de rezistent. Șanțul pentru realizarea fundației a fost săpat în stânca nativă, adâncindu-se oblic. Structura zidăriei sugerează o preocupare consecventă a constructorilor pentru aspectul zidăriei, chiar dacă aceasta era subterană: spre interior paramentul prezintă o alternanță a asizelor din bolovani mari, relativ uniformi, cu asize formate din piatră mărunțită. Spre exteriorul bisericii fundația este parțial înecată. În ceea ce privește elevația, presupunem că paramentul vizibil era alcătuit din blocuri de piatră ecarisată, miezul fiind un emplecton din piatră de dimensiuni variabile și o cantitate importantă de mortar. Partea superioară a ruinei se află la -0,8 m sub actualul nivel de călcare, iar limita dintre fundație și elevație la -1,1 m. Rezultă că elevația se păstrează pe o înălțime maximă de 0,3 m, ceea ce din punct de vedere tehnic corespunde unei asize de blocuri din piatră; după cum s-a precizat, in situ se află numai miezul elevației, blocurile fiind extrase.

Stratigrafic nu sunt vizibile nivelele de construcție sau de călcare. În interiorul absidei solul viu se înregistrează la adâncimi cuprinse între -0,4 și -1,1 m, dar întreg pământul a fost răscolit în epoca modernă astfel că depunerile sunt simple și relativ uniforme. În exterior singura depunere care poate fi legată de funcționarea absidei este un strat gros de moloz provenit din demolare.

În secțiunea 1 au fost cercetate patru ziduri aproximativ paralele, orientate ENE - VSV 40°, care au aparținut navei sau navelor (?) bisericii. În stadiul actual al cercetărilor relația dintre aceste ziduri, precum și raportarea la absida semicirculară descoperită în S. 2 nu pot fi discutate decât cu titlu de ipoteză.

Astfel, se poate presupune că într-o primă etapă biserica de la Pâncota a avut o navă cu lățimea interioară de 4,4 - 4,5 m, ulterior lărgită cu aproximativ 1 m spre NV, respectiv 0,75 m spre SE. Zidurile acestei etape au o lățime medie de 1 m, iar la intervale regulate (probabil) prezintă lățiri atât spre interior cât și spre exterior până la o grosime de 1,6 - 1,7 m. Presupunem că spre interiorul bisericii aceste decroșuri foloseau pentru susținerea sistemului de închidere, iar spre exterior formau un fel de contraforturi, cu rol mai degrabă decorativ decât static. Coordonatele tehnice ale acestor ziduri sunt structural diferite de cele ale absidei, și este puțin probabil ca ele să aparțină unei aceleiași etape de construcție; putem lua în calcul posibilitatea ca această primă biserică să fi funcționat cu un altar pe care încă nu îl cunoaștem.

A doua pereche de ziduri delimitează o navă cu lățimea interioară de 6,15 - 6,25 m. Zidurile au o lățime maximă de 1,2 m, și se prezintă sub forma unor structuri uniforme, fără să fie posibilă delimitarea dintre fundație și elevație; presupunem însă că nu a fost dislocată decât elevația. Materialul de construcție este format din bolovani de piatră de dimensiuni diferite, iar spre interiorul bisericii se creează aceeași impresie de parament alternativ pe care am descris-o în cazul absidei; în stadiul actual al cercetărilor putem să avansăm ipoteza că acestea aparțin aceleiași etape de construcție, respectiv unei a doua biserici. Nava acesteia pare să fi fost prevăzută spre NE cu o sacristie.

Cimitirul. În interiorul și exteriorul bisericii s-a dezvoltat un cimitir din care au fost cercetate 14 morminte, grupate după cum urmează:

a. morminte cu cistă din piatră: 3 morminte, toate exterioare, toate jefuite. (M. 1, M. 13, M. 14)

b. morminte cu nișă rotundă pentru cap: un mormânt interior, parțial deranjat (M. 3), 3 morminte cu sicriu din lemn, 4 morminte exterioare (M. 5, 10, 11, 12), 6 morminte interioare (M. 2, 4, 6, 7, 8, 9).

Indiferent de categorie, toate mormintele sunt orientate în axul bisericilor, deviat spre N cu 40°; în stadiul actual al cercetărilor este însă dificil de precizat căreia dintre biserici îi aparțin. Mormintele din interior ar putea fi legate de biserica I, în limitele căreia se grupează în mod evident. Mormintele cu cistă par a fi exclusiv în exteriorul bisericii II, și pot să reprezinte cimitirul acesteia. În umplutura gropilor au fost descoperite diverse obiecte de inventar (monede, ceramică, metal) datând din secolele XIV - XVI, dar sunt prea puțin semnificative pentru datare deoarece în mod clar au fost purtate de intervențiile de jefuire.

Construcția "turcească". În jumătatea estică a S. 2 a fost surprins un zid masiv din piatră, cu un traseu mult deviat spre N față de axul bisericii. În acest stadiu al cercetărilor considerăm zidul ca aparținând unei construcții din evul mediu târziu, după demolarea (cel puțin parțială) a bisericii. Ipotetic poate fi luată în discuție etapa turcească.

Zidul are o lățime maximă de 1,5 m, iar talpa fundației se află la -2 m față de nivelul actual de călcare; materialul de construcție este alcătuit din bolovani de piatră de dimensiuni foarte variabile, și destul de frecvent din fragmente de piatră de talie provenite din demolarea bisericii. Partea superioară a zidului este demolată neregulat, în pantă, și în general apare imediat sub stratul vegetal. În ansamblu zidăria este extrem de neregulată, și nu permite delimitarea paramentului vizibil de cel subteran.

În imediata apropiere a absidei bisericii, șanțul de fundare a intersectat groapa unui mormânt cu cistă din blocuri și lespezi de piatră (M. 14); o parte dintre acestea au rămas in situ.

Material. În cursul săpăturii au fost descoperite o serie de materiale datând în principal din secolele XIV - XVI, cu excepția sticlăriei care aparține predominant secolelor XVIII - XIX, fiind recoltată dintr-o groapă de gunoi. Ceramica aparține tipurilor obișnuite pentru această perioadă, este de calitate bună și foarte bună, arsă oxidant sau inoxidant. În mod deosebit subliniem prezența masivă a ceramicii albe și galbene de lux, cu pereți foarte subțiri și forme mai puțin uzuale. Ceramica roșie smălțuită în interior sau exterior este în schimb destul de puțin reprezentată.

La categoria obiecte speciale menționăm:

a). obiecte din metal: podoabe (fragment de inel din bronz, 6 cataramă din fier întregi sau fragmentare,

mărgele, pandantive, nasturi), cuțite, un vârf de săgeată, ghiulele de dimensiuni mici;

b). obiecte din os: aplică, mărgele, nasturi, un zar;

c). obiecte din sticlă.

Cercetările arheologice efectuate în cetatea de la Pâncota au identificat amplasamentul bisericii și au pus în evidență două etape distincte din evoluția acesteia. Întâmplător, săpăturile s-au concentrat în zona cea mai afectată de intervențiile anterioare, care au excavat aproape toate depunerile istorice, astfel încât nu dispunem în urma acestei prime campanii de repere cronologice clare și nici nu putem discuta despre o planimetrie coerentă. În limitele informațiilor pe care le avem la dispoziție se poate însă afirma că desenele realizate în secolul al XIX-lea reflectă o realitate de principiu, deficiențele fiind la nivel de etape de construcție, relații între ziduri, dispunerea cimitirului etc. Ipoteza formulată de Suzana Heitel pe baza acestor desene, privind sorginea bizantină și datarea timpurie a primei sau a primelor două biserici, dispune deja de argumente arheologice solide. Dacă biserica II poate fi datată, în limitele informațiilor pe care le deținem în prezent, în secolul al XII-lea, atunci desigur trebuie să considerăm biserica I ca fiind edificată cel puțin în veacul anterior.

Cercetările viitoare urmează să se concentreze pe suprafețe mai puțin "investigate" de diferiți amatori: zona absidei, a sacristiei și partea de V a bisericii, unde sunt mari șanse să se identifice fragmente importante din elevația zidurilor, precum și straturi istorice depuse în ordine cronologică. Principalele aspecte care urmează a fi clarificate sunt:

a). delimitarea planimetrică a primei biserici și identificarea altarului acesteia

b). stabilirea relației planimetrice și cronologice dintre nava etapei II și absida semicirculară

c). cercetarea sacristiei

d). cercetarea părții de V a bisericii.

Informații suplimentare online

[Raportul 1268 din cronica.cimec.ro](#)

[Localizare pe hartă, folosind Mapservet Cimec.ro](#)